

Internal And External Risks Threatening The Stability Of Small Businesses: A Systematic Analysis

Umarov Azizjon Azamjon ogli

Teacher of Kokand University

a.umarov@kokanduni.uz

Abstract

This article studies internal and external risks that threaten the stable operation of small businesses based on a systematic approach. Internal risks include factors such as management shortcomings, lack of financial resources, and low employee qualifications, while external risks are associated with factors such as global economic instability, changes in tax policy, and sharp fluctuations in market demand. The article discusses the interaction of these risks, the degree of their impact on the stability of small businesses, and recommendations for their reduction. Through systematic analysis, approaches based on early identification of risks and strategic management are developed.

Keywords: small business, internal risks, external risks, sustainability, management effectiveness, systematic analysis, risk reduction strategy, economic threats.

Annotatsiya

Ushbu maqolada kichik biznes subyektlarining barqaror faoliyat yuritishiga tahdid soluvchi ichki va tashqi risklar tizimli yondashuv asosida o'rganiladi. Ichki risklar tarkibiga boshqaruvdagi kamchiliklar, moliyaviy resurslarning yetishmasligi, xodimlar malakasining pastligi kabi omillar kirsa, tashqi risklar global iqtisodiy beqarorlik, soliq siyosati o'zgarishi, bozor talabidagi keskin tebranishlar kabi omillar bilan bog'liq. Maqolada ushbu xavflarning o'zaro ta'siri, ularning kichik biznes subyektlari barqarorligiga ta'sir darajasi va ularni kamaytirish bo'yicha tavsiyalar yoritiladi. Tizimli tahlil orqali risklarni erta aniqlash va strategik boshqaruvga asoslangan yondashuvlar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: kichik biznes, ichki risklar, tashqi xavflar, barqarorlik, boshqaruv samaradorligi, tizimli tahlil, xavfni kamaytirish strategiyasi, iqtisodiy tahdidlar.

Kirish

Risk tushunchasining yana bir zamonaviy talqini – “informatsion nomutanosiblik” nazariyasi bilan bog'liq. J.Akerlof, M.Spens va J.Stiglitz kabi Nobel sovrindorlari ushbu yondashuv orqali bozorlarda yuzaga keladigan ishonchsizlik va noto'g'ri qarorlarning asosiy sababi sifatida axborot tengsizligini ko'rsatganlar. Masalan, Akerlofning mashhur ta'rifi: “Axborot nomutanosibligi ishonchsizlikni kuchaytiradi, bu esa bozorlarda sifatli mahsulot va xizmatlarning o'rnini yomonlar egallashiga olib keladi”¹. Kichik biznes faoliyatida bu yondashuv mijozlar va investorlar ishonchini saqlash, ochiqlik, brend sifati va kafolatlar orqali risklarni yumshatish zaruriyatini asoslaydi.

Innovatsion risk yondashuvi ham zamonaviy iqtisodiy fikrda alohida ahamiyat kasb etadi. P.Druker va C.Christensen tomonidan ilgari surilgan g'oyalarga ko'ra, har qanday yangilik, bozorga kiritilayotgan yangi mahsulot yoki biznes modeli o'z ichida yuqori darajadagi noaniqlikni saqlaydi. Druker ta'riflaydi: “Innovatsiya – bu noaniqlikning asosiy manbai, lekin ayni vaqtda eng kuchli raqobat ustunligidir”². Kichik biznes korxonalari innovatsion g'oyalarga ochiqligi sababl原因 bu yondashuv riskni foyda bilan uyg'unlashtirish strategiyasini shakllantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy iqtisodiyotda xavflarning murakkab, tizimli va kutilmagan xususiyatlarga ega bo'lishi “tizimli risk nazariyasi” ni shakllantirdi. R.Merton, A.Haldan, va N.N.Taleb tomonidan

¹ Akerlof G. The Market for “Lemons”, 1970 – p. 489–500

² Drucker P. Innovation and Entrepreneurship. – 1985 – p. 135–140

ilgari surilgan bu yondashuvga ko'ra: "Eng xavfli risk – bu odatda ko'rinmaydigan, lekin yuz berganda butun tizimni izdan chiqaradigan qora oqqushlardir"³. Kichik biznesda bunday risklar pandemiya, moliyaviy inqiroz, energetik tanqislik, logistika uzilishlari va qonunchilikdagi keskin o'zgarishlar shaklida namoyon bo'ladi.

1-jadval. Klassik va zamonaviy risk nazariyalarining taqqoslash jadvali⁴

Mezonlar	Klassik nazariyalar	Zamonaviy nazariyalar
Farqli jihatlari	Riskga asosan salbiy hodisa sifatida yondashiladi: yo'qotish ehtimoli, beqarorlik, ehtimollik nazariyasi asosida	Risk kompleks, tizimli, psixologik va strategik qarorlar bilan bog'liq; nafaqat xavf, balki imkoniyat sifatida qaraladi
Metodologik asos	Matematik, ehtimollik, marjinal tahlil, klassik ratsional model	Davranish iqtisodiyoti, informatsion nomutanosiblik, tizimli risk, antifragil strategiyalar, eksperimental metod
Afzalliklari	Oddiy, o'lchash mumkin bo'lgan, klassik iqtisodiy qarorlar uchun mos, nazorat qilishga oson	Hayotga yaqin, psixologik va real sharoitni hisobga oladi, murakkab muhitda ishlaydi, qarorlar chuqur tahlil qilinadi
Cheklovlari	Psixologik va ijtimoiy omillarni inobatga olmaydi, faqat ratsional qarorga asoslanadi	Juda murakkab, har doim raqamli ifodalanmaydi, ehtimolliklar noaniq bo'lishi mumkin
Kichik biznes faoliyatiga ta'siri	Kichik biznesda foyda–zarar muvozanatini hisoblash, ehtimollik asosida tavakkalni kamaytirish uchun mos	Kichik tadbirkorlarning irratsional qarorlari, hissiy reaksiyalari, innovatsion faoliyati va axborotga bog'liqligini izohlashda samarali

Risk nazariyalari taraqqiyotining tahlili shuni ko'rsatadiki, klassik va zamonaviy yondashuvlar orasida mazmunan chuqur tafovutlar mavjud(1.3-jadval). Klassik nazariyalar xavfni asosan salbiy hodisa sifatida talqin qilib, uni ehtimollik, matematik modellashirish va ratsional qarorlar asosida baholaydi. Ushbu yondashuvlar oddiy iqtisodiy muhitda nazorat qilishga yaroqli, lekin psixologik va ijtimoiy omillarni e'tibordan chetda qoldiradi.

Zamonaviy nazariyalar esa riskni kompleks, tizimli va ijtimoiy-psixologik xususiyatlarga ega bo'lgan strategik omil sifatida izohlaydi. Bunda qarorlar real sharoit, inson xatti-harakati, axborot nomutanosibligi va texnologik muhit bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Ushbu yondashuvlar kichik bizneslarda yuzaga keladigan irratsional qarorlar, tezkor o'zgarishlar va murakkab xavflarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Shu bois, zamonaviy nazariyalar kichik tadbirkorlik faoliyatining o'ziga xos murakkabligini inobatga olib, riskni tahdid va strategik imkoniyat sifatida baholashga asos yaratadi.

Risk tushunchasining klassik va zamonaviy nazariy jihatdan chuqur o'rganilishi uni faqat nazariy qamrovda emas, balki amaliy boshqaruv obyekti sifatida ham tahlil qilish zaruratini yuzaga chiqaradi. Riskni strategik resurs sifatida samarali boshqarish uchun uni mazmunan anglashning o'zi yetarli emas, balki uni tizimlashtirish, guruhlariga ajratish, intensivlik va ta'sir doirasiga ko'ra baholash kabi muhim bosqichlar ham zarurdir. Aynan shu nuqtada risklarning turli mezonlar asosida klassifikatsiyasini ishlab chiqish ehtiyoji yuzaga keladi(1.5-rasm).

Risk nazariyalari xavfni qanday tushunish, baholash va unga qanday munosabatda bo'lish kerakligini aniqlab bergan bo'lsa, klassifikatsiya esa bu nazariy asosni amaliy qaror qabul qilish tizimi bilan bog'lovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Kichik biznes subyektlari o'z faoliyatida ko'plab murakkab, bir-biri bilan chambarchas bog'langan xavflarga duch keladilar. Bunday

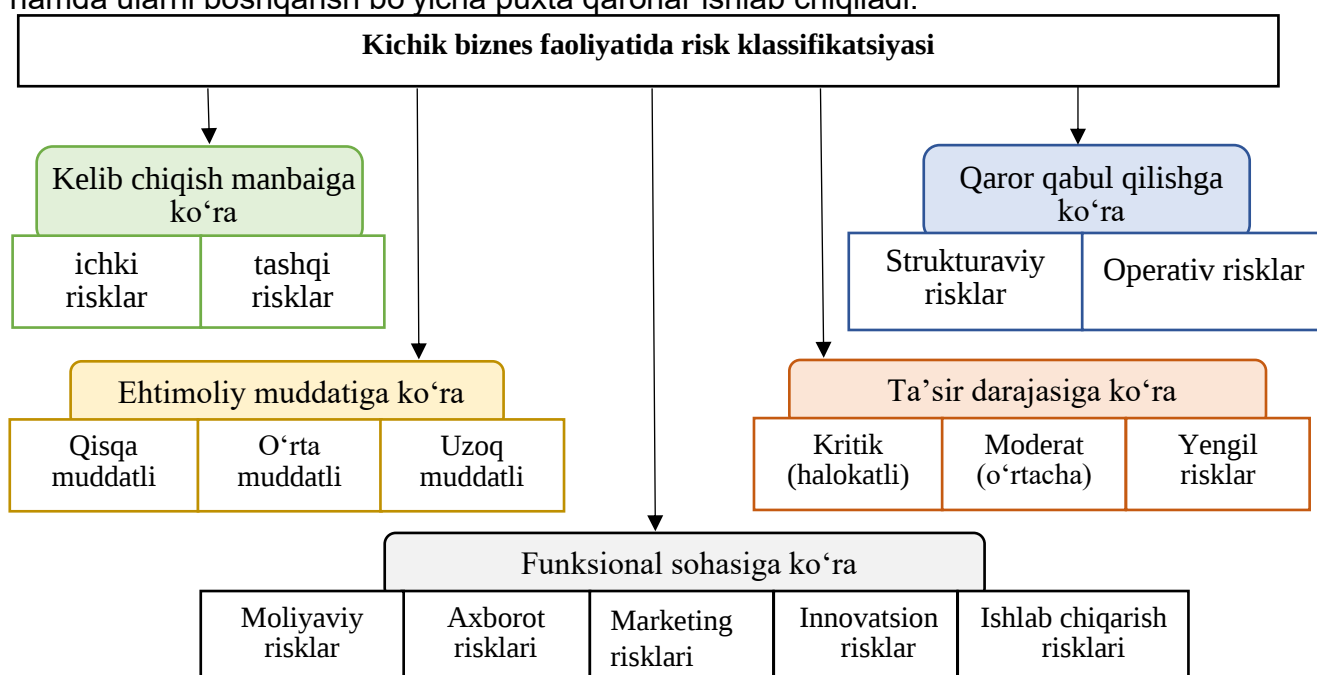
³ Taleb, Nassim Nicholas. The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable. Random House, 2007, p -15.

⁴ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

sharoitda risklarni tasniflash orqali ularni ajratish, ustuvorliklarini belgilash va har bir xavf turi uchun mos boshqaruv strategiyasini ishlab chiqish mumkin bo'ladi.

Risk klassifikatsiyasi — bu xavflarni ma'lum mezonlar asosida guruhlarga ajratish orqali, ularning kelib chiqish manbai, funksional sohasi, ta'sir darajasi, bashorat qilish imkoniyati, muddati va boshqa omillar asosida tizimli tahlil qilish jarayonidir. Ushbu yondashuv kichik biznes korxonalarining riskga chidamlilik darajasini aniqlash, oldindan xavflarni bashorat qilish va ularning oldini olish bo'yicha mexanizmlar yaratish imkonini beradi.

Risklarni tasniflash orqali kichik biznes subyektlari o'z faoliyatlarida duch keladigan xavflarni aniqlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Natijada, har bir risk turi bo'yicha aniq baholash ko'rsatkichlari ishlab chiqiladi, resurslar samarali taqsimlanadi va har bir xavf manbasi bo'yicha individual boshqaruv strategiyalari qo'llaniladi. Shu boisdan, risk tushunchasining nazariy asoslari o'rganilgach, uning strukturaviy tasnifi va amaliy mezonlar asosida klassifikatsiyasi ilmiy izchil tahlilning keyingi bosqichi sifatida qaraladi. Aynan bu klassifikatsiya orqali kichik biznes faoliyatida risklarning murakkab xarakteri, intensivligi va o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi hamda ularni boshqarish bo'yicha puxta qarorlar ishlab chiqiladi.

1-rasm. Kichik biznes faoliyatida risk klassifikatsiyasi⁵

Risk klassifikatsiyasi xavf-xatarlarni kelib chiqish manbayi, funksional sohasi, ta'sir darajasi, muddat, o'lchash imkoniyati kabi ko'rsatkichlar asosida guruhlarga ajratish tushuniladi. Bu yondashuv risklarni identifikatsiyalash, tahlil qilish, ustuvorliklarini belgilash va mos boshqaruv strategiyalarini ishlab chiqish uchun nazariy instrument hisoblanadi. Masalan, tashqi risklar (makroiqtisodiy beqarorlik, huquqiy o'zgarishlar, tabiiy ofatlar) kichik biznes subyekti nazoratidan tashqarida bo'lgani uchun ular uchun moslashuvchanlik, sug'urta va diversifikatsiya strategiyalari muhim bo'ladi. Aksincha, ichki risklar (menejment xatolari, moliyaviy intizomsizlik, xodimlar salohiyati pastligi) bevosita ichki boshqaruv vositalari orqali yo'naltirilishi mumkin.

Shuningdek, funksional sohaga ko'ra klassifikatsiya — moliyaviy, ishlab chiqarish, marketing, innovatsion va axborot xavflarini ajratish orqali risk manbayini aniqlashtirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv har bir soha bo'yicha ixtisoslashtirilgan risk tahlilini amalga oshirish, shunga mos qarorlar ishlab chiqish imkonini beradi. Ayniqsa, kichik tadbirkorlikda moliyaviy va marketing xavflari ustuvor ahamiyatga ega bo'lib, ularning noto'g'ri boshqarilishi korxonaning butun faoliyatini izdan chiqarishi mumkin.

⁵ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan

Risklarni muddati bo'yicha (qisqa, o'rta va uzoq muddatli) tasniflash esa boshqaruv choralari vaqt doirasini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Qisqa muddatli risklar tezkorlikni talab qilsa, uzoq muddatli xavflar strategik rejalashtirishga asoslanadi. Shu bilan birga, xavflarni ta'sir darajasi bo'yicha farqlash (kritik, moderat, yengil) ularni ustuvorlashtirish va resurslarni oqilona taqsimlashda amaliy yordam beradi.

Alohida ta'kidlash lozimki, noaniqlik darajasiga ko'ra ajratiladigan o'lchanadigan va o'lchab bo'lmaydigan risklar ko'plab xavflar bashorat qilib bo'lmaydigan, kompleks holatlar bilan bog'liq bo'lib, ularni faqat ehtimollik asosida baholab bo'lmaydi. Bunday holatlarda ekspert bahosi, ssenariy tahlillari va boshqa modellariga asoslangan qarorlar qabul qilish zarur bo'ladi.

Risklarni mezonlar asosida klassifikatsiyalash nafaqat ularni yanada chuqurroq tushunish va tizimli boshqarish imkonini beradi, balki kichik biznes korxonalarining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlash, ularning iqtisodiy xavfsizligini mustahkamlash va raqobatbardoshligini oshirishda ham strategik ahamiyatga ega. Yuqoridagi kabi tizimli yondashuv natijasida kichik tadbirkorlik subyektlari o'zlarining cheklangan resurslarini optimal taqsimlay oladi, ehtimoliy zararlarni kamaytirishga qaratilgan oldindan ogohlantirish va monitoring mexanizmlarini yo'lga qo'yadi. Shu bilan birga, strategik qaror qabul qilishda real xavf manbalarini hisobga olgan holda ustuvorliklar belgilanadi va foydali imkoniyatlardan maksimal darajada foydalanishga xizmat qiluvchi risk asosidagi boshqaruv yondashuvlari shakllantiriladi. Shunday qilib, risklarni mezonlar asosida chuqur tahlil qilish va to'g'ri tasniflash, nafaqat xavflarni kamaytirish, balki ularni innovatsion rivojlanish va strategik yutuqlarga yo'naltirish imkonini ham yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- Knight F. H. Risk, Uncertainty and Profit. — New York: Houghton Mifflin, 1921. — 381 p.
- Barlow R. E., Proschan F. Mathematical Theory of Reliability. — New York: Wiley, 1965. — 256 p.
- ISO 31000:2018. Risk management — Guidelines. — Geneva: International Organization for Standardization, 2018. — 16 p.
- Дюдкин В. И. Управление рисками в малом бизнесе: учебное пособие. — Москва: Экономика, 2015. — 312 с.
- Tursunov M. N. Ishlab chiqarish iqtisodiyoti va mehnatni rejalashtirish. — Toshkent: Ilm Ziyoy, 2021. — 240 b.
- Karimov X. X. Kichik biznesda risklarni boshqarish strategiyalari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2020. — 180 b.
- SME Finance Forum. MSME Finance Gap: Assessment of the Shortfalls and Opportunities in Financing Micro, Small and Medium Enterprises [Elektron. resurs]. — Washington, DC: International Finance Corporation, 2017. — Режим доступа: <https://www.smefinanceforum.org/data-sites/msme-finance-gap> (data murojaat: 16.07.2025).
- Asian Development Bank. Asian Development Outlook 2024: Supporting Small Businesses in Asia [Elektron. resurs]. — Manila: ADB, 2024. — 384 p. — Режим доступа: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/948061/ado2024.pdf> (data murojaat: 16.07.2025).
- Hayek F. A. The Use of Knowledge in Society // The American Economic Review. — 1945. — Vol. 35, No. 4. — P. 519–530.
- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Kichik biznesni qo'llab-quvvatlash to'g'risida qaror № 140, 25.04.2023 [Elektron. resurs] // Qonun hujjatlari ma'lumotlari. — Режим доступа: <https://lex.uz/docs/12345678> (data murojaat: 16.07.2025).